

INTRODUCCIÓ

«La cuestión femenina está en el centro de todos los interrogantes que el mundo árabe formula sobre sí mismo y sobre su relación con la identidad y con lo universal», Sophie Bessis, *Los árabes, las mujeres, la libertad*, 50.

Aquest número 26 de la revista *Feminismo/s* està dedicat als corrents, les ideologies, les associacions i els moviments que, ja siga dins de les societats àrabs o fora d'aquestes, lluiten per millorar la situació de les dones i tenen com a finalitat última aconseguir la igualtat jurídica, social, laboral i política entre dones i homes en aquestes societats, que es defineixen com a musulmanes.

Aquesta lluita, aquest esforç en pro de la igualtat de gènere es duu a terme des d'àmbits molt diferents i des de pressupostos ideològics dispars, partint de la base que les societats àrabs abasten 22 països i són societats amb multitud de matisos i complexitats. No podem deixar de costat tampoc les comunitats àrabs que viuen fora, especialment a Europa o els Estats Units, on els moviments feministes tenen un desenvolupament diferent i afronten reptes diferents en estar en societats no musulmanes.

El número està dividit en dues parts. En la primera els articles se centren en l'anàlisi de textos diferents – bàsics com L'Alcorà i els hadits; juridicoreligiosos com les fàtues; assajos o manifestos politicoreligiosos–, per a analitzar quin paper donen a la dona i com la caracteritzen. En la segona, s'analitzen, des d'un punt de vista més sociològic, moviments feministes en el món àrab i els diferents escenaris de lluita i reivindicacions d'aquests, sobretot des de l'anomenada primavera àrab de l'any 2011.

Precedint els dos apartats i a manera d'introducció històrica al tema, es troba l'article de Nieves Paradela, «El feminismo árabe y su lucha por los derechos de la mujer», que fa un recorregut interessant i aclaridor per les diferents etapes del feminisme àrab des de la seua aparició en el segle XIX fins als nostres dies.

Una de les primeres qüestions que es planteja quan tractem el tema del feminisme en aquest àmbit, és la pertinència de l'ús del mateix terme feminisme. Des del punt de vista àrab i islàmic hi ha reticències a la utilització del terme, *nisaíyya* en àrab, perquè s'identifica amb un corrent exogen al món àrab, occidental i laic i, per tant, provoca rebuig en alguns cercles. Hi ha també una idea molt estesa, sobretot a Europa, però que comparteixen també pensadores de cultura arabomusulmana, que el feminisme és incompatible amb els pressupostos ideològics de societats en les quals el paper de la religió té un gran pes, ja que, des d'aquella perspectiva, solament un enfocament laic i universalista és factible per aconseguir la igualtat de gènere. Ens trobem, doncs, davant d'un terme conflictiu i polèmic, ja de partida, quan el relacionem amb el món àrab, majoritàriament de religió i cultura musulmanes, i en alguns dels articles del número es fa al·lusió a aquesta qüestió.

No obstant això, no es pot posar en dubte que hi ha múltiples línies d'investigació, estudis d'especialistes, associacions i institucions en el món àrab que, s'autodenominen «feministes» o no, defensen i persegueixen les mateixes finalitats que qualsevol altre model de feminisme: la millora de la situació de la dona i la igualtat d'aquesta enfront de l'home.

Una altra qüestió relacionada amb l'anterior és saber fins a quin punt el desenvolupament de les teories i els corrents feministes en les societats àrabs són fruit, reflex o conseqüència del feminisme occidental o sorgeixen de forma autònoma per un procés independent i, diguem, paral·lel. Defensa aquesta idea, per exemple, l'especialista en estudis de gènere i història d'Orient Mitjà de la Universitat de Georgetown, Margot Badran, en el seu llibre *Feminismo en el islam. Convergencias laicas y religiosas*, publicat l'any 2009, que se centra en el feminisme egipci, pioner dins del món àrab.

Precisament els dos primers articles d'aquest número estan relacionats amb el paper de la dona a Egipte. Encarnación Ruiz, professora de Filosofia, fa una anàlisi comparativa entre els famosos assajos *La Liberación de la mujer* y *La nueva mujer* de Qasim Amin – considerat pare del feminisme egipci –, i l'economista i filòsof britànic J. Stuart Mill. L'altre article se centra en la imatge tradicional que els

Germans Musulmans tenen sobre com ha de ser i comportar-se una dona musulmana, escrit pel professor egipci Hany el-Eryan, des d'un punt de vista estrictament personal, basat en el seu perllongat contacte amb la Germandat. Són temes que segueixen sent polèmics, que no estan tancats. La figura de Qasim Amin com a fundador del feminisme egipci ha sigut posada en dubte per especialistes com l'esmentada Margot Badran o la també nord-americana d'origen egipci Leila Ahmed en el seu famós assaig *Women and gender in islam*, publicat l'any 1992, ja que argumenten que el sentiment feminista a Egipte és anterior a les obres d'Amin i que el seu discurs defensa un tipus burgès de dona, essencialment companya i suport de l'home. Encara que el sentiment de les pioneres àrabs en la reivindicació dels seus drets pugui ser independent dels corrents del feminisme laicoil·lustrat, és difícil negar la relació entre aquest feminisme i el despertar del pensament feminista en el món àrab.

En relació amb aquest tema, i a grans trets, se solen distingir dos corrents de feminismes en les societats àrabs que han donat lloc a interessants debats interns: el feminisme laic i el feminisme islàmic. El primer, de tall i influència occidental, compta entre el seu elenc amb representants importants com Nawal al-Saadawi (egípcia), Wassyla Tamzali (algeriana) o Sophia Bessis (tunisenca) i el segon, on trobem figures tan destacades, entre un ventall molt ampli, com a Asma Barlas, Amina Wadud, Asma Lamrabet, Zahra Ali, Malika Hamidi. Aquestes últimes s'aferran als seus textos fundacionals i a la seua tradició religiosa amb noves interpretacions i relectures de les fonts i són molt crítiques tant amb la lectura patriarcal i misògina que s'ha fet de la tradició islàmica com amb el feminisme tradicional, al qual qualifiquen d'eurocèntric o neocolonitzador. No cal oblidar que l'emergència del feminisme islàmic s'insereix en els moviments descentralitzadors de les últimes dècades on l'hegemonia i la singularitat del feminisme laic occidental deixa pas a una miríada de feminismes de diferents orígens i contextos, com, per exemple, els feminismes negres, els feminismes llatinoamericans o les noves tendències de l'ecofeminisme. A la complexa hermenèutica feminista islàmica aplicada a la reinterpretació de L'Alcorà i les seues diferents metodologies està dedicat l'article de Katjia Torres.

Malgrat els seus punts de partida incompatibles, en diversos fòrums s'ha intentat un acostament entre feminismes amb la finalitat de superar els diferents mètodes per a aconseguir les mateixes finalitats. De tota manera, en l'actualitat, el feminisme laic ha perdut pes específic i protagonisme davant de les distintes línies i corrents de l'anomenat Feminisme islàmic o del feminisme que, encara que no puguem anomenar islàmic, utilitza les fonts religioses i la tradició humanista musulmana clàssica. Els corrents feministes reflecteixen, de fet, línies de pensament més àmplies i, les últimes dècades sembla demostrat que cap moviment ideològic tindrà cabuda en les societats àrabs si no és endogen, si no parteix dels pressupostos islàmics, tractats d'una manera o d'una altra. Les tunisenques Olfa Yussef o Latifa Lakhdar, per exemple, duen a terme un replantejament crític de la tradició àrab i islàmica i del paper de la dona des d'una perspectiva moderna, humanista i il·lustrada, mitjançant disciplines com l'anàlisi del discurs o la psicoanàlisi.

Respecte al feminisme laic, si bé les esmentades feministes Nawal as-Saadawi, Fadela Amara o Wassyla Tamzali defensen que la creença religiosa ha de ser triada lliurement dins d'una societat religiosament neutra en l'àmbit públic, la tendència de les societats arabomusulmanes sembla reflectir precisament tot el contrari. Societats cada vegada més islamitzades en tots els aspectes, releguen la llibertat de l'individu a l'àmbit privat, perquè en l'àmbit públic no és admissible una opció personal no musulmana. Aquesta situació provoca una escletxa cada vegada més gran entre l'àmbit públic i el privat, com explica, per exemple, el sociòleg algerià Hassan Remaoun. Per això, la reivindicació de les llibertats individuals davant de la pressió social és un dels cavalls de batalla de diverses dones que lluiten des d'un activisme polític i social per millorar la condició femenina en les seues societats.

Encara que podem considerar les anàlisis de la sociòloga marroquina Fátima Mernissi, morta fa poc temps, sobre Mahoma i les dones des del punt de vista femení i feminista (*Le harem politique*, (París, 1987)), com a pioneres dins de l'anomenat Feminisme Islàmic, cal posar en relleu que un nombre no menyspreable d'aquests treballs no són d'autores àrabs ni estan escrits en àrab. Els feminismes islàmics

són feminismes globals, que traspassen fronteres i nacionalitats i en els quals tenen un paper ressenyable les musulmanes i els musulmans conversos. Valguen com a exemples les dues obres que es consideren fundacionals d'aquest corrent, «*Believing women*» in *Islam. Unreading Patriarchal Interpretations of the Qur'an*, escrit per Asma Barlas, nord-americana d'origen pakistanès, i *Qur'an and woman. Rereading the Sacre Text from a woman's perspective*, d'Amina Wadud, nord-americana conversa, de pare metodista. Aquests feminismes islàmics globals estan representats sovint en associacions i institucions. Crida l'atenció el gran nombre d'aquestes, fet que reflecteix una gran efervescència i el compromís social d'alguns d'aquests corrents. Servisca com a exemple l'organització KARAMAH: Muslim Women Lawyers for Human Rights, amb seu als Estats Units i fundada i presidida per la doctora en dret Aziza al-Hibri, la de *Sisters in Islam* de Malàisia, el projecte Al-MUSAWAH (Igualtat) amb seu a Indonèsia [www.musawah.org] o els congressos internacionals de Feminisme Islàmic que des de l'any 2005 organitza la Junta Islàmica Catalana.

Un repte per als escrits de les feministes islàmiques és la relativament poca repercussió que tenen en el món àrab, segons les seues paraules. Caldria buscar una de les causes en el fet que es tracta d'estudis d'hermenèutica i lingüística del text alcorànic que, en molts casos, resulten excessivament teòrics i acadèmics, alhora que llunyans de la problemàtica socioeconòmica del dia a dia de la immensa majoria de les dones àrabs. No obstant això, també és de justícia tenir en compte que moltes d'aquestes activistes no circumscriuen el seu esforç personal (*iytihad*) únicament a la complexa exegesi alcorànica, sinó que aspiren a posar en pràctica les seues conclusions en l'esfera social, donant un protagonisme al gènere femení, tant en l'espai religiós com en el jurídic, principalment. Per això, caldria preguntar-se fins a quin punt la praxi del feminisme islàmic té sobretot cabuda i possibilitat de desenvolupament fora de les societats àrabs i no dins. Les manifestacions que podem anomenar revolucionàries d'Amina Wadud com imama d'una oració del divendres que va dur a terme l'any 1994 a Sud-àfrica i el 2005 a Nova York i el 2008 a Oxford són impensables en contextos d'un control polític i social molt més gran, en els quals el feminisme es desenvolupa per vies

oficials convenientment controlades, com bé reflecteix l'article de Mariví Pérez sobre les *murchidat* o guies religioses femenines al Marroc.

Els últims anys la situació de les dones àrabs ha millorat visiblement, sobretot en les grans urbs, gràcies a dos factors interrelacionats: l'accés a l'educació a tots els nivells i el retard en l'edat de matrimoni. El model de família ja no és el que era fa dues generacions o tres i les dones àrabs del segle XXI, amb menys fills i més formació, augmenten les possibilitats que tenen d'accedir al món laboral i participar de la vida política. Enfront d'aquests avanços inqüestionables i d'altres, les dones en general i les feministes en particular tenen diversos reptes a afrontar. Lluitar en els seus països pels drets civils i socials, reivindicar en les constitucions la igualtat de gènere, intentar eradicar la mutilació genital femenina –que segueix sent una xacra en països com Egipte, per exemple–, afrontar la discriminació pel que fa a les lleis de l'herència i la poligàmia, o combatre l'assetjament o la violència sexual, etc. Sense oblidar, dins de les societats europees i americanes, la necessitat de fer front als estereotips i la islamofòbia.

Les anomenades primaveres àrabs que van convulsionar en cadena les societats àrabs, han resultat, en general, decebedores per a les activistes pels drets de les dones. Igual que en les guerres per la independència, els governs i les institucions àrabs han tornat a relegar en les agendes la igualtat de gènere a un segon pla, després de l'efervescència revolucionària de la societat civil. A aquesta interessant etapa, posterior a les revoltes de la primavera del 2011, estan dedicats els articles de Laurence Thieux i Lilia Labidi. La primera es dedica a analitzar els nous moviments d'acció col·lectiva i de joves, sorgits a partir del 2011 a Tunísia, el Marroc i Algèria i la segona a l'ús que de les vinyetes humorístiques fan dibuixants tunisenques, egípcies i d'altres països, com un camí per a denunciar els diferents tipus de violència que es fan contra les dones. L'humor gràfic i el còmic fa temps que es desenvolupen com un rellevant àmbit femení d'expressió que cal tenir en compte. Ambdues autores destaquen la mobilització ciutadana i l'activisme social fruit dels quals és el gran nombre d'associacions que han sorgit a partir d'aquesta data en el nord d'Àfrica. També M. Teresa González Santos fa un recorregut diacrònic

pels diversos moviments feministes i femenins al Marroc i analitza la transposició d'aquests a la diàspora marroquina a França. Per la seua banda, Magaly Thill estudia la confluència de nacionalisme i islamisme a Palestina i tracta la relació entre gènere i conflicte. Aquesta relació adquireix una dimensió cada vegada més rellevant a causa dels diversos conflictes que assolen el món àrab i que converteixen les dones en víctimes d'abusos sexuals, com és el cas a què al·ludeix aquesta autora de les sirianes en els camps de refugiats o les dones yazidites raptades per membres del *Daesh* o l'autodenominat Estat Islàmic al Kurdistan.

Un difícil repte que afronten els qui defensen els drets de les dones en les societats àrabs és l'auge dels islamismes radicals, com queda reflectit en diversos articles, especialment el dedicat al manifest de la brigada d'Al-Jansa, secció femenina del *Daesh* o ISIS, d'Olga Torres. La idea que de la dona i del seu paper en la societat tenen els idearis islamistes, defensats per homes però també per dones, no és en absolut favorable a la dona que, una vegada més, es converteix en ostatge de les ideologies més diverses. D'altra banda, la visió extremista i deformada de l'Islam no és monopoli dels grups armats. Partits polítics de caire islamista en llocs dispars del món àrab defensen cada vegada amb més impunitat idearis misògins. Valga com a exemple la crítica de l'escriptor algerià Kamel Daoud [*Al-Watan*, 30/11/2015] a la negativa per part dels islamistes a aprovar una llei contra la violència de gènere a Algèria.

Altres temes han quedat sense tractar en aquest número de *Feminismo/s*, per l'amplíssim ventall de qüestions relacionades amb el feminisme en els països àrabs o per ser tangencials a aquest: els tabús relatius a la sexualitat i al cos femení en societats en les quals hi ha una considerable repressió sexual i que té el seu revers en l'assetjament sexual a moltes dones en els carrers de les ciutats àrabs, especialment significativa en la societat egípcia, el desenvolupament dels moviments feministes de dones iranianes o turques, molt rellevants també, o el feminisme de les àrabs cristianes, que comparteixen tabús i condicionants socioculturals amb les seues veïnes musulmanes. També cal esmentar el paper de les noves tecnologies que, en multitud d'ocasions, han servit de revulsiu i han sigut l'únic camí per a

reivindicacions socials i expressió de la individualitat. Un reflex d'això són les blogueres, joves àrabs que denuncien i reivindiquen a través de la XARXA, que és un espai encara reduït, però imparable.

La comprensió dels esforços de les dones àrabs i musulmanes per una vida millor i més digna és essencial per a les nostres societats, que no deixen de tenir una imatge tòpica i carregada de tints negatius sobre aquestes.

Finalment, cal assenyalar que en aquest número de *Feminismo/s* hi ha diverses aportacions fruit de les investigacions de tesis doctorals de diferents investigadores. Representen una petita mostra d'un camp d'investigació –des de l'arabisme, la sociologia o la filosofia–, molt ric, variat i d'una gran actualitat. A més, pretén ser un número alhora acadèmic i divulgatiu. Per aquest motiu, s'ha prescindit de l'ús dels signes de transcripció de les paraules àrabs, innecessari –en la nostra opinió– en una obra d'aquestes característiques.